L'exili dels anys setanta. Conversa amb Felip Solé

Queralt Solé

A casa sempre ha estat molt present l'exili. L'exili entès com a tal, com aquells que van haver de marxar per motius polítics de Catalunya, però també entès com quelcom present, sempre present atès que una part de la família, malgrat que la guerra havia passat feia molts anys, encara el patia. Tot i que durant la meva infantesa l'exili el vaig viure com quelcom quotidià, no va ser fins al cap dels anys que vaig anar comprenent que la quotidianitat no volia dir normalitat.

Sóc néta d'exiliats, ma mare és encara exiliada malgrat que és aquí des dels 9 anys i el meu oncle també, tot i que tot just ho he descobert amb la conversa mantinguda amb ell recentment. De fet, em sembla que fins i tot la xerrada amb en Felip m'ha permès entendre més ma mare. Com diu ell en algun moment de la conversa: l'exiliat mai més no torna a tenir pàtria.

Suposo que va ser això el que li va passar al meu avi. Era un exiliat de la guerra, havia hagut de marxar el 1939, i durant anys vaig creure que aquest era l'únic exili que existia, aquell que per culpa de la derrota en la guerra civil havia fet fugir primer cap a França i després en molts casos cap a molts altres països del món milers de persones. I, en canvi, a la meva pròpia família tenia una altra mena d'exili. El mateix exili, polític, però aquest cop molt més proper en el temps i, tot i que també hi havia conviscut des de ben petita, no el vaig viure conscientment ni entendre fins fa molt pocs anys.

Alguns estius, festes o caps de setmana, anàvem a veure el meu oncle Felip a Ceret, molt a prop de Perpinyà. I el meu pare ens presentava el seu germà gran com un home molt valent. Ens explicava que en Felip havia hagut de creuar a peu la muntanya amb la Laia, la nostra cosina, sent un nadó, fugint de l'Espanya franquista i de les seves autoritats. Ens deia que havia de viure més enllà de la frontera i que no podia tornar perquè el detindrien i el posarien a la presó. I així va ser fins als anys noranta, quan un dia ens van dir que en Felip tornava a Barcelona.

Des d'aleshores sempre havia tingut moltes ganes de preguntar-li al meu oncle per què havia marxat, malgrat que més o menys ho coneixia, però no pas per ell, que era la versió que volia saber, de primera mà. I *Mirmanda* me n'ha donat la possibilitat en plantejar-me una entrevista amb ell en què expliqués el seu exili, la seva vida a l'altre costat de la frontera política espanyola i el nord de Catalunya, la seva vida allà, com el van rebre, com va evolucionar el seu pensament i com i perquè va tornar.

Penso que el meu avi mai no va acceptar del tot ser un exiliat, com si pensés que malgrat que era impossible tornar després de tants anys, si no ho feia era perquè no volia. En canvi, en Felip va acceptar l'exili físic, temporal, però no va ser conscient que es tornava un exiliat de per vida fins que no va tornar a Barcelona i va trobar-se en una situació estranya: "En arribar a França jo sóc un analfabet i saps que et consideren un ignorant –allà i aquí–, però quan tornes aquí [Barcelona] quan tu saps el mateix que ells, o més, i que a més parles el català i el castellà però en canvi no pots demanar treball perquè no te'n volen donar. Aquí, que som un país que les feines encara s'aconsegueixen principalment pels lligams que tens. I amb tant temps fora del país t'has tornat un estranger. Per a ells i per a mi mateix: jo necessito llegir *Le Monde* perquè aquí els diaris s'escriuen fatal; si agafo *La Vanguardia* no m'assabento de res. Em sento molt d'aquí però no d'Espanya: me'n vaig a Màlaga i no és el meu país; ni Madrid. No tinc contacte amb Espanya, mentre que els catalans sí. Aquí no em sento com a Perpinyà, on em trobo amb gent que em diu una cosa i l'entenc."

El perquè de l'exili de Felip Solé

Però per què es va haver d'exiliar en Felip Solé? Què el va portar a creuar la frontera? Jo sempre l'he vist com un home valent, tal i com ens el descrivia el meu pare, com un home que va ser capaç de jugar-se la vida per una ideologia, per uns ideals, lluitant fins i tot amb armes contra el règim. I encara que també considero que hi havia valentia, sobretot valentia, però també hi havia inconsciència alhora penso que tant de bo molts altres haguessin estat tan atrevits i temeraris.

> El meu exili comença el 3 de maig de 1974, dia en què vaig creuar la frontera clandestinament amb la intenció "d'anar" a passar un parell de mesos a Perpinyà

i escapar de la policia espanyola. Me'n vaig al final de la campanya de solidaritat amb l'Ex-MIL[1] i Salvador Puig Antich,[2] Oriol Solé[3]...

El nostre grup no tenia nom concret. En algun moment li vam posar el nom de "Resistència" però de manera interna mai no va tenir nom. Era un grup autònom –amb minúscules i així ho volíem. Una manera també de situar-nos contra les sigles i els partits polítics. A l'abril del 1974 hi ha la detenció de Joan Vinyoles i Georgina Millà al tren Talgo provinent de Perpinyà; ells hi pugen a Girona amb la missió de recollir una maleta que conté explosius. La maleta havia estat dipositada en territori francès al compartiment d'equipatges. Quan el Talgo arriba a l'estació de França de Barcelona la policia també deté Ramon Carrion que els estava esperant... jo també era allà però m'escapoleixo...

A partir d'aquell moment comença la "caiguda de "l'OLLA" (Organització de Lluita Armada),[4] nom amb què ens bateja la policia espanyola. De fet hi ha un document intern del grup on surt aquest nom per definir el que "no som ni volem ser". En la caiguda la policia captura l'arxiu del grup i tretze pisos llogats amb noms reals o falsos. Uns eren els domicilis particulars i altres els magatzems: arxius, explosius o pisos de seguretat. Érem unes 23-24 persones dividides en cèl·lules de 3-4 persones. En cada grup hi havia un company designat per comunicar-se amb els altres grups; això es feia com a mesura de seguretat. També això provocava el que volíem, que fóssim molt autònoms i que no hi hagués una estructura d'organització centralitzada.

Amb la campanya de solidaritat amb l'Ex-MIL, la infraestructura del grup havia hagut de créixer moltíssim per poder portar a terme una feina d'informació pública i clandestina amb la primera i segona edició del "Dossier MIL" i la creació del Comitè de Solidaritat.[5]

Aleshores nosaltres som molt conscients que aquella campanya ens pot costar l'anonimat volgut com a grup. Un grup que nosaltres sempre havíem considerat com individus que surten de la massa per dur a terme unes accions concretes de forma autònoma; feta l'acció tornem a l'anonimat. Érem una organització de combat que es reunia per realitzar una acció concreta. En canvi, la campanya de solidaritat amb el MIL requeria malgrat tot una mica d'infraestructura en diners, en pisos llogats, en vehicles...

Nosaltres som diferents del MIL. Pensem que si ells ja fan publicacions (Ediciones Mayo 37, reflexions teòriques, etc.) en les quals podem participar ja en tenim prou i de fet a poc a poc s'havia anat parlant de fusió. Nosaltres, a nivell intern, som crítics amb el MIL, ja que volem continuar dins l'anonimat clandestí i rebutgem certs comportaments. No volem "alliberats" que es dediquin tot el dia a treballar pel grup. Som bastant crítics amb això. Volem continuar conservant la legalitat del militant anònim, treballem tots, vivim dins d'una massa social, no hi ha líders. Sobretot no tenim cap ganes de "caure" i procurem treballar bé en la clandestinitat. Tenim un gust més perfeccionista i quan es preparava una acció es preparava bé, però també fem accions amb ells. Nosaltres, però, no volem signar les accions. Fem accions i ells ens demanen de poder-ne signar, és el cas en alguna de les expropiacions.

1. MIL són les sigles de "Movimiento Ibérico de Liberación", grup armat antifranquista. Vegeu: Cortade, André, *Le 1000: histoire désordonnée du MIL, Barcelone 1967-1974*, Dérive 17, París, 1985; Rosés Cordovilla, Sergi, *El MIL: una historia política*, Alikornio, Barcelona, 2002.

2. Salvador Puig Antich (Barcelona 1948-1974), membre del MIL detingut el 1973 acusat d'haver mort un policia, fou condemnat a mort i executat amb garrot vil a la presó Model de Barcelona el 2 de març de 1974. Vegeu: Tajuelo, Telesforo, *El Movimiento Ibérico de Liberación, Salvador Puig Antich y los grupos de Acción Revolucionaria Internacionalista: teoría y práctica: 1969-1976*, Ruedo Ibérico, París, 1977; Téllez Solá, Antonio, *El MIL i Puig Antich*, Virus, Barcelona, 2006; Tolosa, Carlota (Pseud. col·lectiu), *La torna de la torna*, Empúries, Barcelona, 1999; Escribano, Francesc, *Compte enrere: la història de Salvador Puig Antich*, Edicions 62, Barcelona, 2001; *Il y a trente ans, Salvador Puig Antich: fragments du mouvement de l'histoire*, La Remembrance, Saint-Amand-Montrond, 2005. Així com la pel·lícula de Manuel Huerga *Salvador* (DeAPlaneta Home Entertainment, Barcelona, 2006). El seu fons personal es conserva a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB).

3. Vegeu Roglan, Joaquim, *Oriol Solé, el Che català: vida, fugida i mort d'un revolucionari*, Edicions 62, Barcelona, 2006.

4. El fons personal de Felip Solé Sabaté es conserva a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB), on hi ha nombroses referències a l'OLLA.

5. Part de la documentació del MIL es conserva a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB): "Fons MIL".

Amb tots aquests plantejaments, la tardor del 73, convoquem un Congrés en què s'havia parlat de la fusió amb l'ex-MIL autodisolt. En el Congrés s'havien marcat tendències i posicions bastant definitives: per exemple jo m'inclino per continuar sent un grup autònom; hi ha un altre grup-cèl·lula que es decanta pel *consellisme* –Consells Obrers–; un altre cap a una opció mig nacionalista mig marxista.... bé, no queda gaire clar i aleshores hi ha un trencament de grup.

En totes aquestes hi ha la campanya "Puig-Antich", al qual se li demana la pena de mort... I és quan iniciem la Campanya de Solidaritat que comentava: paguem els advocats, els fem viatjar per Europa explicant com es planteja el judici o més ben dit la indefensió des d'un punt de vista legal. Organitzem i/o participem en una campanya de solidaritat internacional, contactem amb els comitès de solidaritat europeus, organitzem penjades de cartells a Barcelona que evidentment imprimim a França... i això fa que la policia se n'adoni que hi ha un altre grup; que no només hi ha els que han detingut... i a més a més tenen documents interns nostres i creen un grup de policia encarregat de nosaltres o bé el mateix grup creat a causa del MIL també s'ocupa de nosaltres.

Vam poder establir correspondència amb tots els Comitès a Europa i també amb altres revolucionaris. Vam llogar un local pel Comitè en el qual a més a més del nostre grup hi havia representat la FAI, i alguns altres grups més... Fèiem la distribució de cartells i octavetes. Els cartells es feien a França i els havíem de portar clandestinament a Barcelona... En tant que grup havíem establert correspondència directa –mitjançant els advocats o les famílies– amb els companys presoners. En el meu cas tinc correspondència amb en Salvador Puig sota un nom que no recordo i amb l'Oriol Solé sota el nom de Miquel. Es parla de possibles plans d'evasió, es treuen documents redactats a l'interior de la presó Model... I també es pren la decisió de realitzar alguns atemptats a Barcelona i rodalies en coordinació amb altres ciutats europees.

Amb la campanya per intentar salvar la pell d'en Salvador vam caure en el mateix sistema d'organització que el MIL. És a dir: teníem dotze pisos, tretze cotxes, teníem alliberats (gent per assegurar els transports o gent alliberada a Perpinyà). Aleshores executen en Salvador; l'Oriol Solé i Pons Llobet encara parlen de fuga i durant un temps explorem les clavegueres als voltants de la Model però sense èxit. Cal dir que vam fer l'impossible des del punt de vista de la solidaritat i de manera totalment anònima ja que aquesta era la nostra concepció en tant que grup.

La nostra caiguda, tot i que a mi no m'agafen mai, es produeix quan ja han matat en Salvador i en el moment que estem desmuntant l'organització o, millor dit, la infraestructura que ha servit per a la campanya de solidaritat.

Vam voler desfer una infraestructura pesant i cara; i mentre això s'està fent –liquidar pisos, recollir material i armes...– es produeixen les primeres detencions. Desfer una petita infraestructura comporta que les mesures de seguretat no s'apliquin de la mateixa manera. En el moment de la caiguda, cauen únicament tres persones però el setanta per cent de la infraestructura en pisos, vehicles, explosius i estocs de documents per falsificar són capturats.

Quan prenem la decisió d'aturar les accions hi ha encara pendent la recepció d'una maleta que ja està en camí –la que arriba en Talgo des de Perpinyà. En Ramon Carrion va venir a dir-me que tot ja estava preparat i que malgrat que aturéssim les accions, el material de la maleta ens podia ser útil més endavant. Que era millor continuar ja que era complicat poder comunicar-se amb els companys de Suïssa i de Perpinyà. Era per Setmana Santa, deuria ser el 7 de març del 1974, i a dalt el tren agafen la parella amb la maleta d'explosius.... En aquell moment jo havia demanat als companys unes "vacances" ja que estava a punt de néixer la meva filla gran, la Laia.

Aquell dia en Ramon Carrion em ve a veure per demanar-me que l'acompanyés a l'estació de França a esperar el material. M'explica que el tren ve amb molt de retard i que no està tranquil... I anem a l'estació de França a esperar el Talgo. El tren arriba i els viatgers van baixant. Anem mirant si veiem la Georgina i en Joan. Ell els veu i passa entre la gent per anar cap a ells. Jo els veig al meu torn. Ell i jo ens havíem separat un o dos metres per si de cas passava quelcom. Ell s'avança i jo surto del lloc on estic per anar darrere d'ell. De cop, però, veig dos paios enormes i ben vestits caminant al seu costat i també veig de seguida la Georgina (Georgina Nicolau Millà) i en Joan (Joan Vinyoles Vidal). En Ramon em mira d'una manera estranya... Un sisè sentit em fa aturar a dos metres d'ells i quedar-me quiet.

Aleshores tot va molt ràpid: passen davant meu, els segueixo a una distància prudent en un moment en què l'estació està plena de gom a gom. Entre tanta gent no hi ha res a fer. Vaig al seu darrere mentre penso: "ara sí que ens tenen perquè en Ramon porta a sobre cartes i documents sobre el viatge de la maleta i altres coses." Veig com entren a la comissaria de l'estació. Aquella nit mentre els vaig seguir fins a la comissaria de l'estació de França vaig pensar que si els deixaven allà potser els podíem anar a treure. Vaig anar a cercar el "Gallego" (Ventura Romero Tajes) i en Guillem Garcia Pons (David) i passant per un dels locals vam agafar dues metralletes *Sten* i vam tornar cap a l'estació. Era un diumenge, de nit, on ara hi ha el pàrquing i la Universitat. No hi havia ningú pel carrer ja que eren les onze del vespre en la Barcelona d'aquella època. No ens vam posar d'acord i finalment no ens vam acabar d'atrevir a entrar a la comissaria pistola en mà i ho vam deixar córrer. Vaig arribar a casa meva a la una de la matinada aproximadament i aleshores jo ja sabia que molta gent quedaria "cremada i buscada". En Ramon, a més a més, acabava de tornar d'un viatge a Alemanya i l'havia fet amb el meu passaport al qual hi havia posat la seva fotografia. A les dues de la matinada vaig tornar a sortir de casa i vaig conduir fins a Gran de Sarrià, vaig aturar el cotxe just davant de la casa d'en Ramon. En el moment que estava a punt d'obrir la porta per baixar s'obren de bat a bat les portes de la casa que era un antic bar... Davant meu hi havia policies de paisà i en Ramon... acabaven de fer el registre de la casa... Jo sabia que en el dipòsit que hi tenia guardava uns quants quilos d'explosius...

La sortida del país

És aleshores quan en Felip va començar a ser un exiliat encara sense saber-ho. Si els seus companys havien caigut el més probable era que el següent fos ell mateix. De fet en Felip formava part, explica, de la cèl·lula

més activa, en la qual també hi eren el mateix Joan i la Georgina i per la seva activitat tenien diners guardats de les expropiacions, un arxiu de premsa clandestina del grup, milers de DNI en blanc preparats per falsificar, diversos dipòsits d'explosius... i en Felip, que no havia caigut a l'estació de França, va passar a copar les portades de les notícies:

> Al cap de 15 dies, el 22 de març del 1973, a primera plana dels diaris i a TVE, en el telenotícies, va sortir la desarticulació de l'OLLA i la detenció dels tres companys a més de cinc fotografies, entre elles la meva, la del passaport meu que tenia en Ramon... La meva filla Laia havia nascut el dia 19.
>
> Una bona part del grup estava "cremat". Calia pensar que els detinguts havien parlat... poc o molt. Vaig haver de llogar un nou local on tots els que creien que podien estar "buscats" hi poguessin dormir durant unes setmanes mentre esperàvem veure-hi més clar. Aquell local, al costat de la plaça Lesseps, al carrer que actualment s'anomena Nil i Fabra, es va convertir en el quarter general del grup. Ja instal·lats allà vam començar a preparar la sortida cap a la frontera francesa. Localitzar un pas net, lloguer de dos cotxes, documents per a tothom, diners de butxaca... També des d'allà vam preparar una expropiació ja que no ens quedaven massa diners.
>
> El dia 3 de maig del 1974 vam marxar de Barcelona vuit persones. Abans, el dia primer de maig encara havíem participat en les manifestacions prohibides al Poble Nou i a Horta. I el 3 de maig, en dos cotxes vam passar per la collada de Tosses, pel pla de Salines concretament, i vam entrar a França per Osseja.
>
> A Perpinyà, la primera visita va ser a en Miquel Mayol, advocat i militant de l'Esquerra Catalana dels Treballadors. No sabíem on anar a dormir i ni tan sols vam pensar que hi havia hotels. En Mayol ens va deixar dormir en els baixos de la casa on tenia el despatx, al barri vell de la ciutat. En un magatzem vam comprar mantes, d'aquelles de la Retirada i com la que el meu pare havia conservat de la guerra i del camp de concentració... Les mantes al damunt de cartrons van ser el primer llit.
>
> Amb en Mayol ja ens coneixíem. La primera vegada que el vaig veure va ser a la ratlla de la frontera, a la Cerdanya, el maig o juny del 1970. Ell va arribar amb l'Oriol Solé i una bossa plena d'una publicació del MIL, *El Movimiento Obrero en Barcelona*. Aquell dia ja vam simpatitzar i encara avui és un bon amic. En Miquel, l'endemà de l'arribada, em va fer pujar al seu despatx i junts vam omplir l'imprès de demanda d'asil polític a l'OFPRA (Office Français de Réfugiés et Apatrides). No cal dir que als altres companys també.
>
> A Perpinyà no teníem res, no coneixíem ningú excepte en Grau d'Elna, a casa del qual rebíem la correspondència del Comitè de Solidaritat Presos MIL de Barcelona. Durant anys vaig continuar veient-lo ja que era una persona recta i ètica. Crec que era militant del Partit Europeu. El que recordo bé del seu despatx era un cartell penjat que deia: "La marca de l'esclau és parlar la llengua del seu amo".

> Pensàvem que en tres mesos tornàvem. La primera setmana ja vaig veure que allò era un altre món. Simbòlicament vaig enterrar la pistola... Allà no ens feia falta, ningú ens buscava, podíem reunir-nos quan volíem... Vaig anar deixant enrere els anys de Barcelona, els anys en què si haguessin tractat agafar-nos hauríem hagut de treure l'arma. Durant tots els anys de lluita sempre portava la pistola al cotxe per si de cas, i al damunt quan tenia una cita "calenta". Desprendre's de la pistola va significar un alliberament físic i mental.

Havia de ser molt dur viure aquestes circumstàncies i viure-les amb una tensió contínua exasperant. Actualment no m'imagino el meu oncle amb una pistola, ni al cotxe ni que la portés a sobre. I ni molt menys que estigués disposat a emprar-la. Malgrat que som plenament conscients de com les circumstàncies ens condicionen, és curiós el fet que fins que no t'atures a pensar-hi no et sorprèn. A vegades fins i tot respecte el que un mateix ha fet. Tot el que en Felip m'explica més o menys ho sabia, ho coneixia, però és quan ho escolto dit per ell mateix que no puc deixar de sentir-me, o de sentir-lo a ell, fora de lloc. És sorprenent com les circumstàncies arriben a condicionar tant les persones, les seves actituds, la seva ideologia, les seves decisions. En Felip i molts d'altres van decidir prendre les armes i estaven disposats a morir per la seva lluita: "Cal pensar que els darrers temps de Barcelona, quan ja havia vist la meva foto a primera plana dels diaris i a la tele, pensava «Ai!» Molts de nosaltres teníem clar que abans de deixar-nos agafar trauríem la pistola; de fet els del MIL també. Anys més tard vaig saber per en Jordi Solé que els policies m'havien localitzat i estat a punt d'agafar-me alguna vegada. Però sempre vaig marxar a temps mentre ells esperaven reunir més gent."

En Felip Solé va arribar a Perpinyà, doncs, el maig de 1974, un any i mig abans que Franco morís al llit. Franco tenia 82 anys, en Felip en tenia 26. Amb la perspectiva del temps no ens és fàcil comprendre per què va optar per la lluita armada: el dictador era vell, decrèpit, i el canvi de situació, de pas cap a la democràcia, semblava que era a punt d'arribar. Però tot plegat actualment ho veiem des de la perspectiva del temps, quan tot ja ha passat i ho analitzem des de la distància. El 1974, però, en Felip, com molts dels joves del país, no veia cap sortida possible, no veia cap canvi a l'horitzó.

A Perpinyà hi va arribar sense la seva dona i la seva filla, recent nascuda. Inicialment van llogar, els que havien marxat de Barcelona, un pis tots junts; al cap d'un temps en van llogar un altre i es van repartir. Però al principi l'únic pensament era tornar, i continuen planificant i preparant accions; es reuneixen amb alemanys, italians, grecs, palestins, suïssos... De fet hi va haver una accidentada expedició des de Perpinyà cap a Zuric, però a la frontera franco-suïssa, a Bellegarde, van agafar tots els que hi anaven: Jordi Solé Sugranyes (Turons), Pere Bartres Ametller (Pijo), José Ventura Romero Tajes (Gallego), Francesc Sorroche Justicia (Hòstia-Puta), Elisabet Calsapeu Layret (Bet), Roberto Mander...

Era en el mateix moment del segrest del banquer Ángel Baltasar Suárez a París pels GARI.[6] Els interroguen però finalment es convencen que no tenen res a veure amb el segrest. Quatre són condemnats a quinze dies de presó per utilització de falsa documentació i els dos últims són posats en llibertat. Quan tornen a Perpinyà quatre decideixen tornar a Barcelona i els altres dos també tornen una mica més tard... Quan van marxar vaig sentir molt la solitud, però pensava: ja estic cremat, no em vull deixar atrapar, la policia ho sap tot sobre mi... penso que no em vull jugar el tipus per no res... Per tant em quedo a l'exili.

Perpinyà: l'exili conscient

En Felip passa a ser un exiliat amb consciència d'exili. Opta per no tornar quan els seus companys ho fan. Ell decideix quedar-se a l'altre costat de la frontera i no arriscar-se. Es considera massa "cremat", paraula pròpia de l'argot d'aleshores que, es lamenta, "encara ningú no ha recollit". I es queda sol. Tenia dona i una filla, però es troba sol a França, sense voler ni poder tornar i sense voler ni poder marxar més lluny.

La Laia neix el 19 de març del 1973, sóc conscient que estem en un moment molt perillós; en Salvador el maten el 3 de març, el 5 de març aturem les accions directes... Sabem que saben coses sobre nosaltres però encara no han detingut ningú del grup. Crèiem que si aturàvem a temps les accions no aconseguirien arribar a nosaltres.

Fins aleshores la Teresa, la meva companya, i jo, estem vivint al barri d'Horta, al costat de la masia d'Horta. Uns dies més tard de la detenció dels companys a l'estació de França vénen a la casa, a les cinc del matí. No hi ha ningú, la Teresa i la Laia han marxat a la Bisbal d'Empordà i a la casa només queda una corda d'escalada que tenia preparada per saltar des de la terrassa al pati de la masia si es donava el cas. De la casa s'emporten des dels cassets de música fins als aparells de ràdio i de música. El Vespino que tenia aparcat al carrer també... De fet et deixaven sense res. Encara vaig poder veure la Teresa i la Laia al parc Güell en una cita just abans de marxar cap a Perpinyà.

A Perpinyà molt aviat la caixa del grup es quedà sense diners. De personals no en teníem tampoc, és clar... Tot el dia sense treballar i sense saber què fer i a més no estàvem acostumats al fet que allà els bars són cars... mentre que a Barcelona totes les cites i reunions es feien en els bars. Jo vaig començar a pensar que calia que em busqués la vida, que calia treballar però no era gens fàcil; mentrestant a Barcelona la Teresa posà en venda el poc que teníem. I amb aquests diners va venir a Perpinyà amb la Laia i vam llogar un piset al carrer Four Saint Jacques al barri de Sant Jaume; el barri dels gitanos de Perpinyà.

Quan era petita la imatge del Felip, el meu oncle valent, travessant la frontera per la muntanya, amb la Teresa i la Laia en braços sent un nadó és la que m'havia quedat i que em va impactar durant anys. És el record que sempre em ve al cap quan travesso la duana per la Jonquera. No sé per què associo la Jonquera amb en Felip i la seva epopeia. I encara ara, fins que he preguntat

6. Del 3 al 22 de maig de 1974 Ángel Baltasar Suárez, director del Banc de Bilbao, fou segrestat a París pel GARI: Grups d'Acció Revolucionària Internacionalista, organització de lluita armada antiimperialista molt activa a França als anys setanta i de fet hereva del MIL, de qui continuà la lluita antifranquista.

directament al meu oncle quan va ser que van travessar la frontera per les muntanyes plegats amb la meva cosina sent un nadó, no he estat conscient que era quelcom imaginat: la frontera la van creuar separats.

> La Teresa passa la frontera legalment pel Pertús. Una estona més tard la Laia, ens la porten una de les seves germanes i el seu home.
> De fet, sí que la Teresa va passar per la muntanya clandestinament, per Mantet concretament. Això va ser quan va néixer en Julià dos anys més tard. Amb la Laia vam anar fins a Mantet a recollir la Teresa. El seu passador o guia era en Josep, àlies "el Brètol". El cotxe que conduïa era llogat a Barcelona amb nom fals i no retornat. Recordo bé aquell viatge, la nena dormint al seient del darrere i a l'alçada de Vinça els gendarmes m'aturen per excés de velocitat. Vaig preguntar als gendarmes que com ho sabien això de la velocitat. Pel radar! Em van contestar amb un somriure. Era la primera vegada que veia un radar ja que a Barcelona encara trigarien a arribar-hi. Aleshores em demanà la documentació i amb aquell enginy que et surt en aquests moments li vaig dir: miri la nena està dormint... si vol la desperto però tinc els papers sota el seient del darrere. El gendarme em diu no, no cal, i em posa 30 francs de multa que vaig pagar content que tot sortís bé i així vaig poder arribar a Mantet. A en "Brètol" no l'he vist pràcticament mai més. L'exili em va separar de tots els companys de Barcelona. D'entrada érem amics i un parell de vegades vam anar plegats a amagar armes a la muntanya.

L'assentament a Perpinyà va ser dur, relata en Felip Solé, sense diners, sense conèixer l'idioma, amb una nena petita i sense poder ni voler, de moment, tornar. Adquireix un nou estatus, "refugiat", mot que per a ell només tenia sentit anomenar per parlar de l'exili republicà.

> Per a nosaltres Perpinyà és com el 1939 per als nostres pares i avis. No coneixes ningú, no coneixes la llengua, no ets ningú. Tens un paper que diu que ets refugiat i que et permet estar allà però que cada quinze dies has de presentar i renovar-lo a la prefectura. Com a refugiat no tens dret a treballar, i és molt complicat obtenir una carta de treball... És una època que dura més d'un any, recordo l'època com un sense diners i passant-ho malament, no fumo perquè no tinc diners, o bé durant dos anys no compro llibres... Teníem un pis sense mobles, sense llit, amb caixons de fusta, sense treball, sense res per llegir, sense ràdio. Els primers diners que vaig poder destinar a comprar-me un llibre, quin luxe! Vaig comprar-ne un sobre els almogàvers de Jep Pascot i el devia llegir set o vuit vegades però l'important era llegir... Anava a comprar peix a la plaça dels peluts i a la peixatera, que parlava un rossellonès esplèndid, li demanava "capellans", que era el peix més barat del mercat. Tres peixos em costaven menys d'un franc, una misèria que podia pagar i que era per a la nena... a qui no agradava el peix... naturalment. I aquella dona embolicava els tres peixets en un gran paper tot dient 75 cèntims, i mentre em tornava el canvi anava afegint al gran paper un tros de rap, peix de roca... i em deia: "d'això faci una sopa per a la nena", "i això altre també li agradarà a la nena". De fet, cada dos dies, que era la freqüència amb la qual podia anar a comprar en funció del meu magre pressupost, aquella dona em regalava amb tota la discreció i senzillesa del món menjar suficient per alimentar-nos. No cal dir que vaig començar a ser un bon cuiner de peix a partir dels consells amb què la dona acompanyava la seva generositat amb la Laia i

amb mi. Mentrestant la Teresa havia decidit tornar a agafar els llibres i acabar la carrera de Física, fet que alhora era també una manera de poder passar els dies d'incertesa...

Sol, a Perpinyà, demano a l'oncle com es va sentir, si va tenir la sensació que la gent l'ajudava, si era ben rebut o bé rebia justament mirades de desaprovació, si va notar suport o bé es va sentir apartat...

A Perpinyà, socialment parlant, comences a conèixer gent de l'exili i gent del país que parla català. Encara no ens podíem comunicar amb la gent que només parlava francès ja que no en sabíem prou... Em va ajudar més d'una persona, recordo en especial l'apotecari del barri Sant Jaume, en Josep Deloncle, i alhora conservador del Museu del Castellet. Com a molta altra gent també, el vaig conèixer gràcies a en Miquel Mayol. Des del primer moment em va ajudar desinteressadament i amb tot el prestigi que tenia. Quan no em volien renovar la documentació i a la prefectura em deien: "Vés-te'n cap al nord!" Anava a veure'l i li deia: " Josep, mira què em passa..." I es treia la bata blanca i se n'anava cap a la prefectura, parlava amb el prefecte i quan tornava em portava la renovació del permís de residència per quinze dies més.

Per acabar amb aquella situació em va domiciliar oficialment a casa seva i em va donar el primer treball. Es tractava de traduccions, vaig traduir els primers textos del temps de la revolució francesa referits al Rosselló; traduccions del francès al català, així vaig aprendre francès. Els primers textos m'estava fins a les cinc de la matinada, per la primera frase havia de mirar paraula per paraula al diccionari, és així com vaig aprendre... Encara recordo una de les frases que vaig traduir: "De la població del Rosselló, la meitat és d'origen espanyol i l'altra meitat són capellans..." És un text de la "Convention des Girondins". El mateix text proposa que per resoldre la situació conflictiva del Rosselló aparentment poc favorable als seus interessos "...caldria guillotinar els més recalcitrants, deportar la resta a l'Àfrica del Nord i repoblar el departament dels Pirineus Orientals amb colons d'origen francès".

En Miquel Mayol em va arribar a donar diners d'alguna col·lecta, i fins i tot vaig anar a Tolosa a veure el secretari general de la CNT. Ell em preguntava coses de Barcelona però des del punt de vista sindicalista, i jo no n'era gens, de sindicalista i ell no entenia el concepte d'autonomia obrera sense la CNT. També es va mostrar crític amb les accions, em va dir textualment: "en aquesta mateixa cadira on tu estàs hi he tingut en Quico Sabaté." Va explicar-me la posició de la CNT respecte als judicis del MIL; vaig entendre que ells no ens volien per a res però em va donar 400 francs, cosa que em va semblar molt extraordinària.

També vaig contactar amb anarquistes de Perpinyà, un dels primers en Josep Sangenís, amb qui encara conservo una gran amistat. També hi havia un grup anarquista francès que tenia un local anomenat "l'Escletxa", eren bona gent i de ben segur amb molts altres grups pertanyents a "Révolution", els "Nexialistes". Tothom vivia encara el post maig del 68, era un estil de vida per una banda i un posicionament polític per l'altra. Sovint era fàcil el contacte existencial però políticament nosaltres érem molt més radicals i bregats per les lluites a Barcelona.

En canvi, mai no vaig conèixer cap militant del PCE, PCF o PSUC, no hi tenia contacte... Ni tampoc del PSF. Els de les Joventuts Llibertàries, segurament els més propers al que jo pogués pensar els trobava sectaris; val a dir, però, que eren els que continuaven la lluita tant a dins d'Espanya com a l'exili des d'un punt de vista d'acció directa. De tant en tant coneixia militants del POUM, gent ben formada en l'aspecte humà i polític però el contacte sempre va ser personal. Tothom contribuïa a "formar-te a ser de l'exili i a l'estrangeria".

Recordo, però, els dos primers anys d'exili com molt durs. Em veig caminant pels carrers pensant que no hi havia futur, que allò no acabaria mai; en això s'assemblava molt a l'exili del 39. Treballaves en negre i sempre per pocs dies collint julivert, enciams, en una serradora de fusta, al mercat de gros... per menjar i prou. Fa uns anys vaig conèixer en José Bové i em va explicar que el seu fotògraf i amic era en Georges Bartolí de Perpinyà. Que en Georges l'havia salvat moltes vegades en les manifestacions antiglobalització al Brasil i en altres llocs del planeta. Vaig recordar immediatament els botiguers Bartolí, també exiliats. Tenien una botiga de queviures al final del carrer Emile Zola, a la casa que feia cantonada, on ara hi ha una petita placeta. En Bartolí[7] era militant d'Estat Català. Com a mesura de seguretat amb vista a la policia espanyola que rondava per Perpinyà acabava de canviar de casa i vivia al carrer Petit Saint Cristophe. Anava amb la nena a la botiga i un dia em va començar a explicar les aventures dels grups d'acció d'Estat Català des de Perpinyà fins a Barcelona. Episodis de la seva lluita armada i dels seus comandaments. Va ser també ell qui em va presentar en Josep Tarradellas, el president de la Generalitat a l'exili. Un dia, veient que comprava tan poca cosa em va parlar: "Tu no tens diners però vull que agafis de la meva botiga tot el que et faci falta i sobretot no passis misèries. Si un dia m'ho pots pagar ja ho faràs i si no tant se val però menja, i això val tant per la nena com per a tu". Durant els dos anys que vaig viure a Perpinyà va ser una de les persones que veia més sovint. Sempre he estat agraït per aquell gest de solidaritat. Eren coses maques... a l'exili les passaves magres en qualsevol moment però hi havia gent que t'ajudava i molt....

Abans de traslladar-nos a Ceret ja vaig tenir un primer treball "amb papers" en una empresa de Perpinyà que instal·lava alarmes a bancs, joieries i també intèrfons a les torres més altes de la ciutat. Amb aquest primer contracte entro en el sistema administratiu francès. Permís de residència per un any, carta de treball, seguretat social, prestacions socials... tot un món. De sobte a més de refugiat ets també treballador estranger. Aquesta empresa familiar va fer fallida al cap de quatre mesos i em vaig inscriure a l'atur.

Just abans també havia treballat per a una empresa que muntava caixes elèctriques en grans fàbriques. El gerent es deia Sicre i em va contractar per solidaritat quan li vaig explicar que com a refugiat no podia treballar sense "papers" però no donaven papers si no tenia un treball. Em va contractar i va demanar a la prefectura la regularització de la meva situació. En Sicre és el primer que em va parlar de la Retirada de 1939 i dels nord-catalans que després d'acabar la seva jornada laboral anaven als camps d'Argelers, Sant Cebrià i Barcarès a ajudar a construir barraques per als refugiats. Mai ningú no ha parlat o recollit l'ajuda de

7. Es refereix al pintor, dibuixant i il·lustrador gràfic Josep Bartola (Barcelona 1911-1995). Després d'haver publicat i exposat els seus dibuixos amb èxit, va ser un dels organitzadors del Sindicat de Dibuixants de Catalunya, de la UGT, i el 1936 va passar a dirigir l'organisme. Després de la guerra civil s'exilià, arribant a Mèxic el 1943 on va publicar "Campos de concentración", amb textos de Nicolau Molins i Fàbrega. Va fer diverses exposicions als Estats Units, d'entre les que destaquen "Apunts de guerra". Retornà a Catalunya el 1977.

força gent per raons humanitàries o solidàries envers els refugiats de la Retirada. Un treball que algú hauria de fer... Al cap de dos mesos la prefectura va denegar la meva regularització; segurament la tasca humanitària que practicava en Sicre el feia poc grat als ulls de l'administració. Just al costat de casa seva hi havia aquesta altra empresa d'alarmes, era gent del nord i una mica estranys, però em van contractar i a ells no els van denegar la meva regularització.

L'assentament a Ceret

En Felip va passar a formar part de l'entramat burocràtic i administratiu francès. De no tenir res, "ni un franc a la butxaca", que ell mateix diu, va trobar-se "normalitzat". Tenia un cotxe que el cap de l'empresa li va posar a disposició perquè anés a treballar i que es podia endur a casa cada dia; en cobrar el primer sou es va sentir ric després de molt temps, i més a França, on els sous eren més elevats... Però al cap de quatre mesos l'empresa va fer fallida i en Felip va pensar que es tornaria a trobar en la mateixa situació d'inseguretat que fins feia poc havia viscut. Un dels companys de l'empresa, però, el va assessorar perquè s'inscrivís a l'atur i a més va informar-lo que tenia dret a certa indemnització, al pagament de les vacances que li corresponien... I d'aquesta manera va començar a conèixer el món laboral francès, molt diferent del de Barcelona.

Deu dies més tard em van pagar, una altra vegada vaig tornar a tenir diners, uns diners que per la meva magra economia eren molts; a més a més i amb gran sorpresa ben aviat va trucar un carter a casa... No rebia mai cartes ni res de res... Em va fer signar i em va pagar l'atur... En aquell temps pagaven per setmanes. 400 francs per setmana van ser genials en aquell moment. L'atur era indefinit, em van dir... Indefinit volia dir que cobraves un any, dos, tres, quatre... Aquest va ser el meu cas fins que finalment vaig tornar a treballar, però aquesta vegada ja en el món de l'audiovisual i a Tolosa de Llenguadoc. De fet van ser quatre anys de vacances laborals i així vaig poder crear un teixit relacional als quatre punts cardinals sobretot de França així com força contactes a Europa. Viatjava amb el passaport de Refugiat Polític i era divertit ja que en qualsevol control de frontera tant podien estar mirant-lo deu minuts, com fer-te un control exhaustiu o bé quasi una reverència...

De xarxes organitzades a Perpinyà i a la Catalunya del nord en Felip Solé en va trobar poques: els anarquistes tenien la CNT; explica que en Miquel Mayol havia creat el Socors Català amb altres militants; gent d'Estat Català li va preguntar si es volia fer el carnet... Però en Felip explica que en realitat les xarxes d'ajuda, sobretot econòmica, no funcionaven i que ell es va anar integrant lentament.

Hi ha dos tipus d'exiliat: el que no s'integra mai, vull dir que del 39 fins al 1974 no parla mai francès si no és per comprar i encara, i que viu amb la ment a Espanya. Els seus amics són espanyols i es veuen els diumenges per dinar en família, militen tots i estan lligats a la seva organització i a la seva identitat

> forjada per l'exili. A l'exili els catalans s'havien casat amb catalanes i així tota la resta de la comunitat exiliada. Els seus fills conserven la llengua –una mica només o a casa millor dit. Això és un altre aspecte que em va sorprendre; tenien un català o un castellà molt pur, gens contaminat i molt ric en vocabulari i en sintaxi. Però també hi ha, tot i que més minoritari, el que és el meu perfil, gent que diu: "jo m'integro". A mi m'agradava la gent francesa, la llengua també, es vivia més còmode i la gent era més seriosa. Una societat que funcionava molt més lliure mentalment parlant que la societat sud-catalana. Integrar-se vol dir amb totes les seves conseqüències i bagatges. Cultura, amics, incorporació a la lluita europea sense perdre de vista Barcelona. I és així com vaig actuar de pont entre el petit "interior" i el gran "exterior". Casa meva era lloc de contacte dels que passaven clandestinament la frontera amunt o avall. Lloc de pas de tota la "*mouvance*" revolucionària més o menys d'acord amb l'acció directa.

No va viure només a Perpinyà, de fet en Felip al cap d'un temps es va traslladar a Ceret, a 8 quilòmetres de la línia de frontera política entre l'Estat francès i Catalunya. També tinc records de la casa de Ceret, en canvi no recordo gens haver estat amb en Felip, de petita, a Perpinyà. Era una masia molt gran, o així jo la recordo, hi havia una immensa mimosa al costat de l'entrada, on penjava una roda que feia de gronxador; hi havia un camí d'entrada en el qual vam aprendre a anar amb bicicleta i les estances eren grans, àmplies, s'hi podia jugar i córrer constantment.

> Alguna gent que vaig conèixer a Perpinyà vivien en masies i aquest aspecte em va agradar. Deien que les havien llogat a canvi que la casa no caigués o bé amb lloguers molt econòmics. A França podies viure en una masia tranquil·lament ja que amb el mateix cost que en qualsevol altre lloc tenies dret a l'electricitat, l'aigua, el telèfon... I un dia vaig preguntar a un dels meus amics anarquistes (en Sangenís) si era difícil trobar una masia. Em va contestar que en aquell moment uns amics seus estaven a punt de deixar-ne una a Ceret i que els preguntaria si jo la podia llogar. Al cap d'uns dies torna a casa i em diu: "Felip, anem a Ceret a veure la masia, si t'agrada no hi ha problema". Ja de vespre vaig poder veure per primera vegada el que seia casa meva durant setze anys. Només vaig veure la silueta de la casa emmarcada dins del Canigó. Va ser com màgica la sensació. Uns dies després els Vargas, d'Oms, uns grans amics durant molts anys, em presenten el propietari del mas Drouille, en Marcel Laguerre, que també vivia a Oms. Em va dir: "Els diners, que vinguin d'en Pep o d'en Jan són diners et llogo el mas si ets seriós amb el pagament i respectes la casa". Va afegir que la tindria per molts anys però que el dia que la seva filla tornés al país hauria de marxar-ne.

Al mas Drouille de Ceret vaig arribar-hi el novembre del 1975. Franco acabava de morir i tot l'exili parlava del gran retorn. Vaig fer el trasllat tot pensant que m'hi quedaria poc temps, potser fins a l'estiu següent...

Democràcia a l'Estat espanyol no vol dir *retorn*

En morir el dictador en Felip Solé va anar al Consolat per tal que li expedissin un passaport. Per fi el passaport era un dret dels ciutadans i no una gràcia de la dictadura. Li van fer i tot seguit va anar a l'estació d'autobusos a comprar un bitllet fins a Figueres per després anar cap a la Bisbal d'Empordà. Amb la Teresa van parlar de si tornar o no, de si tornar a creuar la línia de frontera política cap al sud o bé restar a Ceret. I la Teresa va dir: "Mira, passem l'estiu al mas i després ja veurem." Encara es van quedar a Ceret molts anys.

> Tot el que vivies era molt inconscient, però vivies intensament. La vida era una aventura continuada; de seguida vaig contactar amb grups francesos, italians, alemanys. Allà el món era al teu abast, era una obertura total. A França hi havia iranians, tupamaros, montoneros, grecs, irlandesos, desertors de la guerra del Vietnam..., era fantàstic, tothom t'explicava la seva lluita i la seva història.

Al Felip l'acusaven de terrorisme, tenia diversos sumaris repartits entre la jurisdicció militar i el TOP, que posteriorment van ser transferits a l'Audiència Nacional. Estava acusat de lluita armada i amb la primera amnistia després de la mort de Franco no s'hi podia acollir, amb la segona, la de 1977, va tornar al Consolat per demanar-la i li van dir que calia que fes una declaració on expliqués si tot allò del que se l'acusava era cert o bé què hi havia de cert. Va optar per no explicar res i continuar vivint a Ceret, tot i que ja anava a Barcelona fins i tot a treballar en el món de la imatge, feina que encara ara l'omple, diu. El cas, però, és que amb la mort de Franco en Felip no deixa d'aparèixer als sumaris:

> L'any 1982 hi ha l'última caiguda de Barcelona i no torno a baixar fins al 1989-1990. A conseqüència d'aquesta caiguda hi ha la del 1984 a França. Quan "entres" en un sumari d'aquest trigues anys a poder-ne sortir, uns vuit tenia calculats... Era un bon merder legal però teníem bons advocats, humanament molt còmplices i professionalment molt actius. Penso en Agustí de Semir, en Mateu Seguí, en Joan Sardà a Barcelona, Christine Martineau, Roland Dumas i altres a París… els millors advocats d'aquell moment.
>
> Continuava la lluita per la revolució, i jo hi estava d'acord. Aquí, o a Alemanya, Itàlia, Suïssa, França… i sempre hi havia algú de nosaltres ficat al mig. L'any 1984 hi ha les caigudes de París.
>
> Un jutge de París, d'aquests "d'estrelles", ens acusa de muntar un sistema de finançament de grups d'extrema esquerra. Que, efectivament, es feia de moltes i diverses maneres. Els tupamaros i els montoneros ens havien ensenyat que anant amb xecs als bancs et donaven diners. Aquest sistema va funcionar fins al 1984. L'any 1986 em condemnen a París i curiosament m'exilio a Madrid tres anys més tard.
>
> El 1989 torno a passar clandestinament la frontera. Estic un mes a Madrid on em fan fer una declaració en la qual em pregunten què he fet des de l'any 1973 fins al 1989: i jo els dic que era de viatge!

No tenia gaires esperances que es resolgués gaire bé tot plegat. Tenia preparat marxar cap a Amèrica... Allà hi havia companys francesos, italians, catalans, espanyols i que no han pogut o volgut tornar! L'any 1994 els jutges de l'Audiència Nacional em concedeixen l'amnistia. Llavors prenc la decisió de viure definitivament a Catalunya.

En Felip no ha deixat de ser mai un exiliat. M'ho explica tan bé com pot: les sensacions que es tenen, els pensaments, el tipus de vitalitat que s'adquireix i la que es perd… Però no ho comprendré mai, també ho veig. Per més que parli amb exiliats, per més que a la meva família n'hi hagi hagut, i encara ara pensin, tant ells com jo, que són exiliats, és un estatus que només l'entén el qui l'ha viscut.

L'exili és anar amunt i avall i tenir, si pots, diners a la butxaca. Si tens diners, que sempre els portis al damunt per si de cas. A mi em manca el lloc de l'exili. Hi ha un període, quan ja he tornat a instal·lar-me a Barcelona, que no hi puc anar, però em manca. Hi ha moltes etapes dins el meu exili, però el que tinc clar és que he de tornar a Ceret sovint... Ho necessito! Aquí sóc, o em sento, un estranger privilegiat ja que conec la gent i ells em coneixen... però no hi ha retorn a casa. No sóc l'únic que torna al lloc del seu exili; tots els del 39 que conec ho fan. Els del 74 no sé si hi tornen tant, n'hi ha, però, que sí.

Jo, al meu lloc d'exili hi estava integrat. Actualment passo 170 dies allà. M'hi sento còmode i ells em diuen que la manera de pensar i de treballar és com la d'ells. La immensa majoria d'amics els tinc allà: a Tolosa, a Perpinyà, a Suïssa, a París... Quan vaig tornar a Barcelona tot havia canviat amb els companys de lluita. De tota manera guardem una escalfor i complicitat extraordinaris. Hi tinc mols coneguts, però molt pocs amics. He tornat ja fa 19 anys i la manera de funcionar de Barcelona no m'entra, no passa... visc en solitud. Sense problemes però en solitud volguda i crec que és un cas general per als exiliats. No pots tornar aquí i dir: ja he tornat...! I això li passa a tothom.

L'exili és una obertura d'horitzons quan el sol s'amaga. Els primers temps són una nit molt llarga i molt dura. Si l'exili del 1939 és molt més dur que el nostre, per a ells tornar també ho és encara més. Els primers anys d'exili són complicats ja que la gent et rebutja. Poca gent et pot comprendre i dir les paraules adequades. Quan tornes s'han creat moltes diferències amb la gent de la teva societat. Ets sents d'aquí però no t'hi fan sentir. Tens la mateixa sensació d'estrangeria que quan vas haver de partir a l'exili.